

MARJA JÄRVELÄ

Maa, ilma ja minä

Jäähyväisluennon idea syntyi, kun muistin kirjoittaneeni juuri ennen professorinurani alkua pienen artikkelin otsikolla 'Maapallo pyrkii työpöydälle'. Muistin itse kirjoituksesta hyvin vähän mutta kuitenkin sen verran, että se oli tyypiltään kirja-arvostelu ja käsitteli vuonna 1991 ilmestynyttä Worldwatch-instituutin *Maailman tila* -raporttia. Etsiessäni artikkeleita tartuin ensin mappeihin, jotka sisälsivät tuon ajan käsikirjoituksiani. Pölykerroksen alta löytyi hyvässä järjestyksessä käsikirjoituksia palkkatyöstä, koulutustarpeesta ja sosiaalisesta liikkuvuudesta sekä kaupungistumisesta, kulutuksesta ja elämäntapojen muutoksista. Siis vanhoja 1970- ja 1980-luvun teemojani. Ainoa merkki uudesta suuntautumisesta oli maailman ranskankielisten sosiologien järjestön AISLF:n kongressissa Lyonissa pitämäni paperi, jonka otsikko vapaasti käännettynä kuuluu "Kasvihuoneilmiö, elämäntavat ja ympäristö - uusi haaste intellektuelleille ja professionaalisisille eliiteille". Olin ilmeisesti päättänyt mennä kertomaan ensin ranskankieliselle tutkijayhteisölle uudesta kiinnostukseni kohteesta.

Löysin lopulta menneellä viikolla arkistoistani myös *Sosiologia* 3/91 -lehden, jossa alussa mainitsemani artikkeli oli julkaistu. Täytyy sanoa, että hieman kädet tärisivät, kun aukaisin lehden ja päätin katsoa, mitä merkisyyksiä mahdollisesti löytyy ensimmäisestä julkaistusta jutustani yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen suunnalla. Nyt kun olen tarponut tätä sarkaa runsaat kaksikymmentä vuotta tutkijana ja opettajana, allekirjoitan yhä jutun pääsanoman: "Keskeiseksi pulmaksi nähdään, kuinka edistää maapallon yhä kasvavan väestön hyvinvointia tilanteessa, jossa taloudellisen kasvun ja edistyksen välille voi entistä harvemmin merkitä epäroimattä yhtäläisyysmerkkiä."

Maapallo oli siis pyrkinyt ja päässyt työpöydälleni ja itse asiassa siirsi minut hurjalla vauhdilla uusiin tutkimusympyröihin. Ei niin, että aikaisemmat olisivat menettäneet merkityksensä, mutta kuitenkin

Environment in social policy research

Jäähyväisluento on julkaistu alun perin Yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen seuran verkkosivuilla 15.12.2014.

Marja Järvelä, professor of social policy at the University of Jyväskylä, retired on August 1, 2014. The text is her farewell lecture given on 6 June 2014. Marja, who was nicknamed 'Madame Social Policy' at her farewell ceremony, had a long career during which she managed to work over more than 20 years in social policy professorships. For a large part of her career, Marja researched themes related to sustainable development and climate change, work she continued after retiring, e.g. as a member of the Finnish climate panel. The farewell lecture was originally published on the website of the Finnish Society for Environmental Social Science on December 15, 2014.

kin niin, että uutta luettavaa ja ymmärrettävää tuli roppakaupalla ja se väkisinikin muutti prioriteetteja.

Lukemistoksi tulivat muun muassa Ulrich Beckin varhaiset teokset *Risikogesellschaft* (1986) ja *Gegengifte: Die organisierte Unverantwortlichkeit* (1988). Samoihin aikoihin kun nämä kirjat ilmestyivät, pääsin tutustumaan hajoavaan Neuvostoliittoon aika erikoisella kulttuuriväen matkalla, jossa seilattiin pitkin Volgaa Kazanista Rostoviin. Matka kesti parin viikon verran. Mitä etelämmäksi mentiin, sen enemmän joessa kellui kuolleita kaloja. Vierailimme yliopistoissakin joen varrella. Ympäristökysymykset eivät olleet agendalla, mutta joka kerta paikalliset ottivat ne esille. Neuvostoliiton hajoamisesta puolestaan oli vaikeampi löytää yhtä näkyviä merkkejä vielä silloin.

Elämäntavan tutkijana minulla oli pitkään ollut kiinnostus ottaa viestejä vastaan suoraan tapaamiltani ihmisiltä. Niinpä muistot ympäristöhuolesta jäivät todella painavina mieleen tuolta matkalta. Meillä nykyisin ei ole tapana lukea Venäjää korostuneen ympäristöhuolen maaksi. Hieman samantyyppiseen tilanteeseen kuin Volgalla törmäsin kuitenkin noin kymmenen vuotta myöhemmin Afrikassa, kun tutkimme turvallisen vedensaannin haasteita maaseudulla ja kaupungissa. Näissä paikoissa ympäristöhuoli kumpuaa elintärkeistä puutteista ja arjen riskeistä eikä niinkään ideologiasta, kuten me täällä pohjoisessa olemme tottuneet ajattelemaan.

Otsikko ”Maa, ilma ja minä” on etukäteen herättänyt jonkin verran kommentteja ja kiinnostusta. Sain aikaiseksi maapalloon viittaavan semanttisen leikin tällä sanajärjestyksellä. Jatkan nyt kuitenkin luentoa osin käännettyssä järjestyksessä. Aavaan otsikkoa järjestyksessä Ilma, maa ja minä.

Yhteiskunnan ja ympäristön tutkijana aloitin nimittäin työni ilmasta. Olin lukenut lehdistä Rion konferenssin valmistelun aikoihin, että maapalloa uhkaa ilmastonmuutos, jos ja kun teollisuus leviää ekstensiivisesti ympäri maailmaa, väestö kasvaa ja kulutuksen kasvulle ei näytä olevan rajoja. Teollisten yhteiskuntien kehitys on nojannut pidäkkeettömiin materiaalivirtoihin, joista osa saastuttaa ympäristöä ennennäkemättömillä tavoilla. Onko mahdollista, että ihminen hyvästä kulttuuritahdostaan huolimatta – tai juuri sen vuoksi – onnistuu muuttamaan radikaalisti ilmakehän kemiallista koostumusta ja sen toimintaa. Voiko tämä tapahtua vaivihkaa, ilman että edes huomaamme?

Näissä paikoissa ympäristöhuoli kumpuaa elintärkeistä puutteista ja arjen riskeistä eikä niinkään ideologiasta, kuten me täällä pohjoisessa olemme tottuneet ajattelemaan.

Jos näin on käymässä, onko meidän kaltaisillamme yhteiskunnilla mitään edellytyksiä ryhtyä sellaiseen yhteiskuntapolitiikkaan, siis ilmastopolitiikkaan, joka voisi vaimentaa tämän kehityksen tai edes siirtää sitä tuonemmaksi. Jonkinlainen taka-ajatus koko kysymyksessäni oli kuitenkin ilmastokeptisyyden sijasta yhteiskuntaskeptisyys, jonka kumpusi kriittisestä yhteiskuntatieteestä. Toisaalta ensimmäisiä asioita, joita opin luonnontieteilijöiltä oli se, että luonto sopeutuu siinä vaikeavien dynamiikkojen muutoksiin. Pitäisikö meidän ihmistenkin siis vain odottaa ja sopeutua?

Kysymykset alkoivat askarruttaa minua niin paljon, että menin kirjoittamaan tutkimussuunnitelman koskien ilmastonmuutoksen havaitsemista ja lähetin sen Suomen Akatemiaan. Suureksi hämmästykseksi esittämäni tutkimus rahoitettiin ja sijoitettiin osaksi vuonna 1991 käynnistynyttä Suomalaisen ilmakehien muutoksen tutkimuksen ohjelmaa. Ohjelma oli eurooppalaisittain katsoen suurehko monitieteellinen ohjelma, jota isännöivät pääasiassa luonnontieteilijät. Markku Wilenius, sittemmin tulevaisuuden tutkimuksen professori, tuli vetemään hankkeeseen päätoimiseksi tutkijaksi. Molemmat saimme oppia SILMU-ohjelmassa paljon uutta. Muistelen että SILMU-ohjelman lopuraportin teossa oli mukana 200 tutkijaa, joiden tuotoksista yritettiin saada aikaan mahdollisimman koherentti esitys yksien kansien väliin.

Opin paljon kasvihuoneilmaston dynamiikasta, hiilitaseista ja yritin ymmärtää parhaani mukaan säteilypakotteen problematiikkaa erityisesti tekniikan alan tutkijoiden avustuksella, mutta eihän minusta ilmatieteilijää tietenkään tullut. Yhteiskuntatieteilijänä jouduin itsekin ihmettelemään, mitä seuraavaksi, kun olen päätenyt näin oudolle polulle. Muistan elävästi, kun yksi SILMU koordinaattoreista sanoi minulle: ”Ymmärrän kyllä että tavallisten kansalaisten käsityksiä kannattaa kysyä, mutta

miksi ihmeessä pitäisi tutkia ympäristövaikuttajien, kuten virkamiesten kantoja. Mehän tiedämme muutoinkin mitä he ajattelevat!”

Kysymys kertoo osaltaan radikaalin tieteidenvälisyyden haasteista. Fyysikon on hankala ymmärtää sosiaalitieteilijän ajatusta tiedon luonteesta ja sosiaalista sidosta koskevan tiedon järjestämisen systematiikkaa. Opastus fyysikolta, mutta myös alan monitieteellisen kansainvälisen järjestön IHDP:n suunnalta yhteiskuntatieteilijälle oli, että kulje antropologin tietä, mene vieraisiin paikkoihin ja tutustu etäisiin ihmisiin. Palaa sitten kertomaan, opitko siellä jotain.

Taisin vähän huomaamattani ottaa tämän läksyn tosissani 1990-luvun puolen välin jälkeen, kun SILMU-ohjelma päättyi. Ensinnäkin laskeuduin yläilmoista maankamaralle ja ryhdyin organisoimaan tutkimustani kestävän kehityksen saatevarjon alla. Maapallo pyörähti työpöydälläni ja päädyin aluksi Afrikkaan, jossa maa on usein kuumaa ja kuivaa. Monet ihmiset kamppailevat äärimmäisessä köyhyydessä, ja myös niin arkipäiväisestä asiasta kuin puhtaasta vedestä. Mutta häiriintyneen ilman jälkeen maa opettaa. On kuunneltava maata.

Turvataksaan elämänsä ihmiset osaavat olla kekseliäitä, monesti yhteistoimintakykyisiäkin selviytyäkseen vaikeimmista arkisista asioista.

Globaalia tilannetta katsoen yhä useammat ihmiset globaalissa etelässä ovat majoittuneet suuriin kaupunkiin, jopa megakaupunkeihin, joiden ympäristö on erityisen haavoittuva muun muassa tulville ilmastomuutoksen vaikutusten voimistuessa. Afrikassa opin myös, että turvataksaan elämänsä ihmiset osaavat olla kekseliäitä, monesti yhteistoimintakykyisiäkin selviytyäkseen vaikeimmista arkisista asioista. Opin myös kunnioittamaan pienen maatilkun viljelijää ruokaturvan takaajana. Nämä ovat usein naisia. Maa antaa turvan heille ja heidän lapsilleen, mutta kuinka paljon ja kuinka pitkään.

Maata uhkaavista ilmastovaikutuksista huolimatta, voimme siis ajatella maata yhä edelleen ilon kautta. Maa antaa meille ruokaa, kunhan joku sitä viljelee. Globaalitaloudessa maataloutta on tosi-

asiassa viety suureen mittaluokkaan ja monesti aika ilottomaan suuntaan. Tälle kehitykselle on kuitenkin syntynyt vastavoimia, jotka lähtevät ruoan laadusta. Toistaiseksi maailmassa ilmeisesti tuotetaan ruokaa yli tarpeen, ja nälkä on enemmän jakelun kuin tuotannon ongelma. Nykyaikainen ruokalogistiikka hämmentää. Onko järkevää ja kestävän kehityksen mukaista, että ruokaa kuljetetaan ympäri maailman hintaedun nojalla, kauppa tarjoaa samoja tuotteita sesongista riippumatta tai että vauraan pohjoisen ihmiset syövät eteläisten merten kalat.

Maa antaa maiseman, kunhan sitä ei turmele. Luonto on muutakin kuin luonnonsuojelualue. Luontoa pidetään kansakunnan yhteisenä omaisuutena, mutta maisemamme on jakautunut ja koko ajan muutoksessa. Yleisesti erotellaan luonnon maisema ja kulttuurimaisema, joihin molempiin liittyy omat ilonsa ja ympäristöhuolensa. Kestävän kehityksen kulttuurisen ulottuvuuden tutkimuksissa on osoitettu, että maisema-arvomme ovat usein konservatiivisia ja ylläpitävät kehityksen myyttejä. Kuitenkin on enää harvoja ympäristöjä, jossa ihmisen kädenjälki ei näkyisi lainkaan ja ympäristöt ovat usein myös nopeassa muutoksessa, jolta vain luonnon suojelualueet säilyvät. Olemme kuitenkin riippuvaisia siitä mitä luontoympäristö meille tarjoaa, sen näkyvän maiseman lisäksi.

Maa antaa meille vakiintunutta elintilaa, johon rakennetaan koteja, toimistoja ja huvipuistoja. Tuloksena on nykyisin pääosin kaupunkirakentamista. Kestävästi rakennettu kaupunki ei ole enää kivierämaa viherlähiöineen, vaan kaupungille haetaan kestävyyttä limittäisistä luonto- ja kulttuurimaisemista, funktionaalisesta mosaiikista, jossa ruoka voi kasvaa seinillä ja katoilla ja ihmiset liikkuu ekotehokkaasti uusilla raiteilla tai raiteita kekseliäillä kimppakyydeillä. Kaupunkitila ei ole valmis ja siihen voi liittää mitä vilsimpiä utopioita, mutta kaupunki on myös ihmisen koti, kuten Taina Rajanti totesi oivaltavasti vuosituhannen vaihteen tienoilla väitöskirjassaan. Tämä asettaa myös rajoja, tietyn näyttämön ja muutoksen jarrun.

Osana kestävän kehityksen tutkimuksia minulla oli vuosituhannen vaihteen molemmin puolin mahdollisuus jatkaa matkaani vieraisiin paikkoihin. Saatoin perehtyä muun muassa eurooppalaiseen suurkaupunkiliikenteeseen, kaupunkien maankäyttöön ja julkisen liikenteen saatavuuteen. Nykyisenä Suomen ilmastopaneelin jäsenenä olen

ymmärtänyt, että juuri liikenteen alueella hiilipäästöjen vähentäminen on teknisesti kaikista lupaavin alue. Mutta ovatko nämä vähenemät silti toteutettavissa, jos liikkumisen tarve koko ajan vain kasvaa? Tekniikan alan tutkijat yrittävät visioida päästövähennyksiä opasteenaan ajatus, että ihmisten liikkumista ei saa rajoittaa, onhan vapaa liikkuvuus EU:n itseymmärryksen kulmakiviä. Voiko siis kaupunkirakenne muuttua tavallaan ”kylätyyppiseksi” niin, että palvelut ja työt saadaan pääsääntöisesti samasta kylästä? Kaupunkirakenteen kylämäiset piirteet ovat askarruttaneet minua yhä uudestaan, oltiin sitten millä mantereella tahansa.

Myös elinkeinoja pitäisi uudistaa ja tehdä ekotehokkaammiksi meillä ja muualla, mutta millaisilla sosiaalisilla muutoskustannuksilla tätä tehdään tai on tulevaisuudessa tehtävä. Euroopalla on kunnianhimoisia tavoitteita ilmastopolitiikassa. Eurooppa on virittänyt sisäänsä maailman laajimman päästökauppa-alueen. Ilmastonmuutoksen hillinnän on siis ajateltu tapahtuvan markkinavetoisesti; tähänastiset kokemukset ovat kyllä tältä osin melko lohduttomat. Hiiliverot ovat tässä nykyaikaisessa markkinaviritteisessä marssijärjestyksessä aivan ”mummojen puhetta”, mutta mahtaako tässä puheessa kuitenkin olla totuuden siemen. Nimittäin jos hiilitonnin hintaa ei saada ylös, ja suuri osa kansalaisista ei edes ymmärrä koko päästökauppa-järjestelmän dynamiikkaa, on kyseenalaista voiko järjestelmä ainakaan lyhyellä tai edes keskipitkällä aikavälillä toimia kovin tehokkaasti.

Lopulta jää jäljelle vain minä, joka pohtii näitä. Mutta kuinka suuri on minä pohtimaan näitä? Myös ”minää” pidetään nykyisin lähinnä projektina, siis muuttavana. Nykyisin minään kohdentuu kovin paljon paineita eikä vain maan ja ilman taholta. Elämää ja elämäntapoja normalisoidaan voimakkaasti samalla kun kuitenkin retorisesti halutaan moniarvoisuutta, monikulttuurisuutta ja suvaitsevaisuutta. Tästä paradoksisista näyttää tulevan aivan erityinen historiallinen ottelu Euroopassa. Jos ilmastonmuutoksen valossa katsoo asiaa, tilanne todella näyttäytyy sellaiselta kuin Michel Serres'n Luontosopimuksessa kuvaama Goyan taulu kertoo. Kaksi miekkailijaa lentohiekalla taistelevat intohimoisesti. Alustanaan heillä on upottava lentohiekka, johon he vajoavat pikkuhiljaa.

Maan ja ilmaston suojelussa meillä ei ole muuta turvaa kuin nykyaikaiset monitahoiset ja ristiriit-

Elämää ja elämäntapoja normalisoidaan voimakkaasti samalla kun kuitenkin retorisesti halutaan moniarvoisuutta, monikulttuurisuutta ja suvaitsevaisuutta. Tästä paradoksisista näyttää tulevan aivan erityinen historiallinen ottelu Euroopassa.

taisetkin minät sekä näiden muodostamat verkostot, joukot ja joukkovoima. Viime vuosisata tuotti hyvinvoinnin ja tasa-arvon edistäjäksi ja vartijaksi hyvinvointivaltion. Nyt tuo hyvinvointivaltio on kasvanut kehityksensä rajoille ja on epätodennäköistä, että se tuottaisi valmiita ratkaisuja ilmastopolitiikan haasteisiin. Toisaalta sillä voi olla keinoja enemmän kuin yhteiskuntaskeptikkona odotin parikymmentä vuotta sitten. Suomessa tästä on esimerkkinä ilmastolakiesitys, joka on tulossa eduskunnan käsittelyyn. Samalla on kuitenkin ilmeistä, että ei ole julkista tahoja jolle ilmastonhuolto voitaisiin delegoida, eikä professionaalista ryhmää, joka yksin ottaisi vastuun. Niinpä on minän ja hyvän kulttuuritahdon asia löytää sellaisia ratkaisuja, jotka ovat kohtuullisia ja tasapuolisia sosiaalisilta vaikutuksiltaan. Tämä on se mahdollisuus, mikä meillä yhä on vastata maan, ilman ja vedenkin haasteisiin.

Yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen tekijänä jään kuitenkin miettimään toimijan dilemmaa. Minkälaiset minät ovat tulevaisuuden haasteiden edessä, kun maa ja ilma ja vielä vedetkin otetaan lukuun. Ongelmat ovat niin mittavia, että minä alkaa helposti vaikuttaa aivan hyttysen kokoiselta kaikesta nykyaikaisesta egon rakennuksesta huolimatta. Entäpä sitten yhteiskuntapolitiikka, ja sen tulevaisuussuuntautunut ala ilmastopolitiikka, minkä roolin se jättää yhteiskuntatieteilijälle? Helposti otettava rooli on ehkä kirpun kokoinen, voi kritisoida purevasti toisten toimia. Mutta entäpä jos haluaa koordinaattoriksi ilmastopoliittisiin interventioihin? Siinä tapauksessa täytyy lukea Ulrich Beckin teoksia vielä uudestaan ja kenties luoda kokonaan uutta yhteiskuntatieteellistä teoriaa riskien ominaisuuksista ja hallinnasta. Empiriaa meillä jo aika paljon on, mutta omaa teoriaa vähemmän.